

# Trajectbenadering voor laaggeletterden in Vlaanderen

Vanhoren, I., Kerkhof, J., Demeester, K., Matheus, N., Struyven, L. & Van Damme, D. (2003), *Trajectbenadering voor laaggeletterden in Vlaanderen*, HIVA, Leuven.

***In de huidige samenleving, met een verhoogde graad van informatisering en globalisering, met een sterke evolutie naar een informatiemaatschappij en een kenniseconomie, is de aandacht voor de geletterdheid van de burgers sterk toegenomen. Uit onderzoek blijkt immers dat geletterdheid een belangrijke invloed heeft op de persoonlijke ontplooiing, de arbeidsparticipatie en de participatie aan het maatschappelijke leven en de democratische besluitvorming. Het is slechts naar aanleiding van de resultaten van de IALS-studie naar geletterdheid en de formulering van een beleidsstrategie inzake levenslang leren, dat geletterdheid ook vanuit de invalshoek van werkgelegenheid als beleidsitem geformuleerd wordt.***

## Het begrip geletterdheid

*Geletterdheid* wordt soms nog te veel geïnterpreteerd als het ‘kunnen lezen en schrijven’, als een technische vaardigheid die men al dan niet beheerst, iets wat de talrijke facetten van geletterdheid en de complexiteit van het begrip tekort doet. Geletterdheid wordt in het IALS-onderzoek van de OESO (International Adult Literacy Survey 1995 en 1997) als volgt gedefinieerd:

*“Gedrukte en geschreven informatie gebruiken om te functioneren in de maatschappij, om persoonlijke doelstellingen te bereiken en de persoonlijke kennis en kunde te ontwikkelen”*  
(Houtkoop, 1999)

Deze definitie omschrijft geletterdheid als een brede waaier van informatieverwerkingsvaardigheden

in relatie tot geschreven taal, waarop volwassenen een beroep kunnen doen om uiteenlopende taken te vervullen – op het werk, thuis, in het openbaar leven. Natuurlijk zijn er andere soorten kennis en bekwaamheden (zogenaamde sleutelvaardigheden of life skills) die ook belangrijk zijn in het functioneren in een maatschappij – zoals teamwork, interpersoonlijke en andere communicatieve vaardigheden. IALS beperkt zich tot de definitie van geletterdheid als *een basisvaardigheid inzake informatieverwerking*.

Er worden vijf niveaus of *levels* van geletterdheid onderscheiden. Zonder het expliciet te stellen, hanteren de internationale IALS-publicaties de stelling dat level 3 kan worden beschouwd als “het wenselijke vaardigheidsniveau dat jonge mensen minimaal zouden moeten beheersen om adequaat en met enig succes de kenniseconomie te betreden, maar niet om de totale volwassen bevolking vandaag mee te beoordelen” (Van Damme, 1998). De vaardigheidsniveaus van level 3 zijn in Vlaanderen te situeren op het niveau van de eindtermen voor het secundair onderwijs. Belangrijk is het percentage in level 1, dat iets zegt over de omvang en aard van de groep mensen waarvan globaal genomen kan worden aangenomen dat ze te laaggeletterd zijn om zonder grote problemen te functioneren en waarbij dus een ‘geletterdheidsrisico’ kan gesitueerd worden. Volgens de IALS-resultaten is

18,4% van de Vlaamse bevolking laaggeletterd (level 1). Deze groep wordt vaak omschreven als de harde kern van laaggeletterden.

Het Vlaamse IALS-onderzoek besluit onder meer dat we in Vlaanderen, in vergelijking met onze buurlanden en belangrijkste handelspartners, te maken hebben met een *vrij sterk gedualiseerde geletterdheid*, met een onmiskenbaar risico op een groeiende residugroep.

## **Onderzoek naar de trajectbenadering voor laaggeletterden in Vlaanderen**

In het kader van het VIONA-onderzoeksprogramma 2001 is door het HIVA – K.U. Leuven en de Vakgroep Onderwijskunde van de Universiteit Gent een onderzoek gevoerd naar de trajectbenadering voor laaggeletterden in Vlaanderen.

Twee algemene *onderzoeksvragen* zijn geformuleerd in dit onderzoek:

- Zijn laaggeletterden als doelgroep een zinvol alternatief of een noodzakelijke aanvulling voor de doelgroep van laaggeschoolden?
- Welke aanpak moet worden gehanteerd ten aanzien van de doelgroep van laaggeletterden: is de trajectmethodiek overdraagbaar naar de doelgroep van laaggeletterden?

De eerste onderzoeksvraag is behandeld aan de hand van een analyse van doelgroepen op micro-niveau. Voor de beantwoording van de tweede onderzoeksvraag is een analyse op twee niveaus gevoerd, met name een analyse van institutionele trajecten (educatieve trajecten, bemiddelingstrajecten en trajecten op de werkplek) op meso-niveau en een institutionele analyse van de twee belangrijkste actoren, basiseducatie en VDAB, op macro-niveau.

## **Doelgroepen met een 'geletterdheidsrisico'**

Belangrijk is uiteraard te weten welke categorieën van mensen geconfronteerd worden met een *'geletterdheidsrisico'*. Uit de resultaten van het IALS-onderzoek kunnen volgende *doelgroepen* worden onderscheiden (Van Damme, 1998; Van Damme et al., 1997):

- *ongekwalificeerde onderwijsverlaters*, vanuit de vaststelling dat de scholingsgraad en meer bepaald het voltooid secundair onderwijs, als drempel fungeert voor het verwerven van geletterdheid bij jongeren (level 3);
- *langdurig werklozen*, vanuit de vaststelling dat Vlaanderen een slecht internationaal resultaat haalt inzake het aantal werklozen dat zich in de levels 1 en 2 bevindt, namelijk 61,5%, te vergelijken met 43,4% voor Duitsland en 44,5% voor Nederland. Deze resultaten duiden op de problematiek van structurele werkloosheid veroorzaakt door laaggeschooldheid en het gebrek aan perspectieven om deze werklozen duurzaam aan het werk te zetten;
- *werkenden in de 'lagere' segmenten* op de arbeidsmarkt, vanuit de vaststelling dat zij meestal tewerkgesteld zijn in minder geletterdheidsrijke contexten. Deze 'lagere' segmenten zijn vaak terug te vinden in bepaalde sectoren (bv. bouw, textiel) en in bepaalde functies.

De eerste onderzoeksvraag heeft betrekking op geletterdheid als mogelijke *parameter* voor de afbakening van kansengroepen op de arbeidsmarkt.

De analyse op doelgroepniveau, zowel op basis van IALS, als op basis van SONAR ((Interuniversitaire) Studiegroep 'van Onderwijs naar Arbeidsmarkt'), toont aan dat de scholingsgraad een goede proxy is voor geletterdheid. Uit de IALS-studie blijkt dat 60% van de personen met een diploma lager dan hoger secundair onderwijs er niet in slaagt een geletterdheid op level 3 te behalen.

Toch kunnen we stellen dat *geletterdheid een zinvolle aanvulling* is op klassieke parameters als scholingsgraad en werkloosheidsduur op basis van volgende vaststellingen:

- de resultaten van het IALS-onderzoek tonen aan dat een belangrijke groep laaggeletterden wordt genegeerd wanneer men zich enkel concentreert op laaggeschoolden;
- de resultaten van de SONAR-analyse tonen aan dat een aanpak inzake geletterdheid van ongekwalificeerde uitstromers ook een preventieve aanpak van laaggeletterdheid dient te zijn in het initiële onderwijs;
- door zich in een aanpak met betrekking tot geletterdheid te beperken tot laaggeschoolden, wordt deze groep als het ware een veroordeelde, gestigmatiseerde groep, terwijl de onder-

zoeksresultaten toch aantonen dat een grote groep laaggeschoolden geen geletterdheidsprobleem (58%) heeft. Voor de toeleiding en het bereik van de doelgroep laaggeletterden is de ont koppeling van de parameters geletterdheid en scholingsgraad erg belangrijk;

- niet alleen het formele onderwijsniveau speelt een belangrijke rol voor het niveau van geletterdheid, ook de mogelijkheid tot leren via werkervaring en informele kanalen beïnvloedt sterk het niveau van geletterdheid. Immers, 40% – een internationaal gezien vrij hoog cijfer – slaagt er ondanks een lage scholingsgraad toch in minimaal geletterdheidsniveau level 3 te bereiken door volwasseneneducatie en informeel leren.

## Trajectbenadering voor laaggeletterden

De trajectbenadering is ontstaan vanuit de vaststelling dat bepaalde groepen van werkzoekenden, omwille van allerlei drempels tot de arbeidsmarkt de weg niet vinden naar een baan. Essentieel voor de *trajectbenadering* zijn volgende elementen:

- het begeleidingsconcept, gebaseerd op individuele begeleiding en maatwerk vanuit de aspiraties en behoeften van het individu;
- de geïntegreerde trajecten waarin verschillende fasen of modules naadloos op elkaar aansluiten;
- de samenwerking tussen de aanbieders van diensten om het aanbod toegankelijk en transparant te maken voor de gebruiker.

De tweede onderzoeksvraag heeft betrekking op de trajectbenadering van geletterdheid, meer bepaald de *overdraagbaarheid* van de trajectmethodiek op de doelgroep van laaggeletterden.

In zeer algemene termen stellen we vast dat er een probleem is van aanbodsturing inzake geletterdheid voluit vraagsturing en een probleem van (h)erkenning van een geletterdheidsprobleem bij de (arbeidsmarktgerichte) opleidingsaanbieders.

De institutionele actor *basiseducatie* – of liever de verschillende centra voor basiseducatie – legt vanuit een eigen historiek en traditie van werken verschillende accenten in de werking en de doelstellingen van basiseducatie, in termen van sociale,

educatieve en professionele redzaamheid. Deze strategische discussie hangt voor een stuk samen met de decretale instapvoorwaarden in de centra voor basiseducatie op basis van scholingsgraad.

In functie van de dubbele doelstelling en een competentiegerichte benadering inzake geletterdheid kunnen volgende conclusies geformuleerd worden:

- de institutionele relatie van basiseducatie ten aanzien van andere opleidingsactoren dient herbekeken. Uit het onderzoek blijkt dat basiseducatie te veel gebruikt wordt als alibi om niets te ondernemen t.a.v. geletterdheid zowel door OSP (Onderwijs Sociale Promotie) als door arbeidsmarktactoren;
- basiseducatie heeft een kernopdracht te vervullen ten aanzien van de laagstgeletterden, toch is er een probleem van bereik en toeleiding van deze groep (level 1). Netwerking met het maatschappelijk middenveld, in het bijzonder met welzijnsorganisaties, is belangrijk;
- trajecten voor laaggeletterden in functie van aansluiting en doorstroming naar opleiding en arbeidsmarkt vereisen maatwerk in het aanbod van basiseducatie: flexibilisering en modularisering zijn in deze benadering noodzakelijke ingrediënten.

De *arbeidsmarktactoren en de VDAB* in het bijzonder, hebben geen systematische aanpak uitgebouwd inzake geletterdheid, zo blijkt uit de analyse op meso- en macroniveau. Zowel op het vlak van screening, aanbod als netwerking is geletterdheid niet meteen een topic. De lessen die kunnen getrokken worden uit de analyses zijn de volgende:

- screening naar geletterdheid is zinvol op voorwaarde dat men effectief afstapt van een deficitbenadering en van verdringingsmechanismen van screening. Dit betekent dat screening naar geletterdheid geen uitsluiting mag inhouden van beroepsopleiding of doorverwijzing zonder meer naar basiseducatie, maar dat screening leidt tot aangepast aanbod;
- geletterdheid moet als specifiek aandachtspunt opgenomen worden in de trajectbenadering van arbeidsmarktactoren. Een mogelijkheid om dit te doen is via de beheersovereenkomst van de VDAB, de werking van de lokale werkwinkels en in de subsidieregeling van ESF. Aandachtspunten zijn:

- maatwerk ten aanzien van de doelgroep en in de beroepsopleiding mag niet verloren gaan onder de objectievendruk;
- een geïntegreerde aanpak van geletterdheid moet sterker uitgewerkt en gestimuleerd worden en dit niet alleen in voortrajecten, ook in de eigenlijke beroepsopleiding;
- de samenwerking tussen de beleidsdomeinen welzijn, onderwijs en werkgelegenheid is essentieel voor de toeleiding en het bereik van laagst-geletterden. Het protocol dat in 1999 tussen VDAB en basiseducatie is afgesloten moet in een aangepaste en verruimde vorm terug worden opgenomen;
- functionele educatie voor aansluiting en doorstroming naar beroepsopleiding en de arbeidsmarkt moet de focus zijn bij arbeidsmarktactoren. Uit het onderzoek blijkt dat versterkte samenwerking met de sectoren (federaties en sectorfondsen) zinvol is voor de detectie van laaggeletterdheid en voor functionele invulling van geletterdheid in de vooropleidingen en beroepsopleidingen.

De *bedrijven en de sectoren* zijn een derde categorie actoren, naast de educatieve actoren (meer specifiek basiseducatie) en de arbeidsmarktactoren (en VDAB in het bijzonder).

Uit de case-studies blijkt dat geletterdheid op projectmatige basis heel sporadisch aandacht krijgt binnen bedrijven en dat de transfer van het geleerde naar de werkplek vaak moeizaam verloopt. Bovendien blijkt het creëren van een draagvlak voor geletterdheidsinitiatieven erg belangrijk voor het welslagen ervan. Deze vaststellingen leiden tot volgende conclusies:

- overheid en sociale partners hebben een belangrijke rol in het stimuleren en integreren van geletterdheidstraining in het opleidingsbeleid van bedrijven. Dit kan via extra overheidssteun, maar ook via interprofessionele akkoorden tussen sociale partners. Aandachtspunten bij geletterdheidsinitiatieven op de werkplek zijn:
  - een goede selectie van de doelgroep voor de geletterdheidstraining en een goede communicatie hieromtrent zijn essentieel. Een selectie van de doelgroep is best niet gebaseerd op scholingsgraad, maar wel op basis van de functie, zoniet leidt dit tot stigmatisering;
  - een tweesporenbeleid in geletterdheidstraining is aangewezen ten aanzien van uitvoer-

ders en management (ploegbazen en productiemangement). Dit tweesporenbeleid is belangrijk voor de creatie van een draagvlak binnen alle geledingen van het bedrijf, maar ook voor de transfer van het geleerde naar de werkplek;

- een geletterdheidstraining is best ingebed in het opleidingsbeleid van een bedrijf, maar geletterdheid dient ook te worden ingebed in de bedrijfsomgeving. Het creëren van geletterdheidsrijke omgevingen hangt samen met elementen als de kwaliteit van arbeid, jobrotatie, KMO-beleid, e.d.

## Afsluitend

De resultaten van het VIONA-onderzoek tonen aan dat de trajectbenadering van geletterdheid een zinvolle benadering is in educatieve trajecten in termen van functionele educatie en in bemiddelings-trajecten. Geletterdheidsinspanningen in functie van sociale cohesie (vermijden van sociale uitsluiting) en geletterdheid op de werkplek vragen een andere benadering. Inspanningen in functie van sociale cohesie en sociale redzaamheid vragen een methodiek die nauwer aansluit bij de welzijnssector. Geletterdheid op de werkplek vraagt veeleer een benadering van stimuleren en integreren van geletterdheidstraining in het opleidingsbeleid van bedrijven en van geletterdheidsrijke werkomgevingen in bedrijven.

*Ingrid Vanhoren*

*Hoger Instituut voor de Arbeid*

## Referenties

- Houtkoop, W. (1999), *Basisvaardigheden in Nederland. De 'geletterdheid' van Nederland: economische, sociale en educatieve aspecten van de taal- en rekenvaardigheden van de Nederlandse beroepsbevolking*, Max goote Rapport, Amsterdam.
- Van Damme, D., Van de Poele, L. & Verhasselt, E. (1997), *Hoe geletterd/gecijferd is Vlaanderen. Functionele taal- en rekenvaardigheden van Vlamingen in internationaal perspectief*, Garant, Leuven/Amersfoort.
- Van Damme, D. (1998), 'Wat leert ons de International Adult Literacy Survey? Beleidsaanbevelingen op basis van de internationale en Vlaamse IALS-resultaten', in: *Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid*, 3-4, pp. 248-261.